

MOLLA CÂMÎ

Hirat'da yetişen âlim ve evliyânın en büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Nizâmeddîn Ahmed olup, lakabı Nûreddîn'dir. Câmî ve Mevlânâ nisbetleriyle meşhûr oldu. Anadolu'da Molla Câmî diye tanınmaktadır. 817 (m 1414)'de İran'ın Câm kasabasında doğdu. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin soyundandır. Beş yaşında iken Muhammed Pârisâ hazretlerinin huzûruna götürülüp, teveccühüne mazhar oldu. Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgârî'den feyz alarak kemâle geldi ve irşâda me'zûn oldu. Çok kitap yazdı. "Nefehât", "Şevâhid-ün-nübüvve" kitapları meşhûrdur. Çok kerâmetleri görüldü. Fâtih Sultan Mehmed, onu İstanbul'a da'vet etti. Konya'ya kadar geldi. Fâtih'in vefâtını haber alınca geri döndü. Hirat'da Şeyh-ül-İslâm idi. 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizinci günü, Cum'a ezanı okunurken Hirat'da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân'ın babası Nizâmeddîn Ahmed, ilim ve takvâ sahibi idi. Haramlardan şiddetle kaçardı. Oğlunun da ilim ehli olması için Hirat'daki Nizâmiyye Medresesi'ne getirdi. O sırada Abdürrahmân Câmî henüz küçüktü, bülûğ yaşına gelmemişti. Fakat medresede; zekâsı, mes'eleleri anlamakta fevkalâde kavrayışı, hocaları ve arkadaşları üzerinde büyük bir te'sîr bıraktı. Tahsilinin başlangıcında, Muhtasar ve Telhis isimli kitaplar üzerinde çalışırken, daha önce gelen ileri sınıftaki arkadaşları Şerh-i Miftâh ve Mutavvel isimli kitapları okuyordu. Mevlânâ Abdürrahmân, kısa zamanda kendi kitaplarını bitirip, en ileri seviyedeki arkadaşlarının okuduğu kitapları okumağa başladı. Bu derece sür'atle arkadaşlarına yetişip onları geçmesi, herkesi şaşırttı. Nitekim hocaları; "Semerkand, Semerkand olalıdan beri, Molla Câmî'den daha zekî ve kabiliyetli bir kimse görmedi" demekten kendilerini alamadılar. Burada Hâce Ali Semerkandî'nin, Şihâbüddîn'in ve Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî'nin derslerine devam etti. Din ilimlerinden başka, diğer fen ilimlerine de ilgi duyan Molla Câmî, Uluğ Bey zamanında Bursalı Kâdızâde Rûmî'nin matematik derslerine devam etmiştir. Bu sırada Hirat'da, meşhûr astronomi âlimi Ali Kuşçu ile görüştü. Ali Kuşçu, Molla Câmî'ye astronomi ilmine dâir gayet güç suâllerden birkaç tanesini sordu. O da hepsini, en ince ayrıntılarına kadar ayrı ayrı cevaplandırdı. Ali Kuşçu, bu cevaplara hayran kaldı. Bunun üzerine Ali Kuşçu'ya; "Sizin ilim hazînenizde bundan daha üstün bir nesne yok mudur?" diyerek latife etti. Ali Kuşçu ise; "Molla Câmî ile karşılaştıktan sonra, anladım ki, ondaki bilgiler normal yol ile elde edilen bilgilerden değildir. Allahü teâlânın ona olan bir ihsânıdır" demek zorunda kaldı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, kısa zamanda aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Öyle ki, Hirat'da meşhûr olan beş âlimden birisi oldu.

Hirat'da Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri, hergün câmî kapısının önünde, namazdan önce ve sonra talebeleriyle sohbet ederdi. Molla Câmî'nin de yolu, o câminin önünden geçirdi. Sa'düddînî Kaşgârî ne zaman Molla Câmî'yi görse; "Bu gençte görülmemiş bir kabiliyet var. Onun hâline âşık oldum. Bu gencin, bu istidâdını boşa kullanmaması için onu yetiştirmeliyiz. Fakat bunu kendisinin talep etmesi lâzım" buyururdu. Molla Câmî, birgün rü'yâsında Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretlerini gördü. Molla Câmî'ye, "Öyle bir sevgiyle bağlan ki, bırakmak mümkün olmasın" buyurdu. Bu rü'yâ, Abdürrahmân Câmî'ye pek fazla te'sîr etti. O anda Horasan'da idi. O gün hemen yola çıkıp, Hirat'a geldi ve Sadüddîn-i Kaşgârî'nin huzûruna girdi. Onun sohbeti ile şereflendi. Bu sohbette, kalbinde pekçok değişikliklere şâhid oldu. Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin ba'zı kerâmetlerini görünce, ona bağlılığı daha da arttı. Zâhirî ilimlerin yanısıra, bâtınî ilimlerde de yükselmek için

Sa'düddîn hazretlerine canla başla hizmet etmeye, onun teveccühlerine kavuşup, fevkalâde olgunluklara sahip olmaya başladı. Sa'düddîn-i Kaşgâri, Molla Câmi'nin ilk geldiği gün; "Rabbimize hamdolsun ki, Mevlânâ Abdürrahmân gibi bir şahin tuzağımıza düşmüştür. Artık bunu yetiştirmek, zayi etmemek lâzımdır" buyurdu. Artık hep onunla meşgûl olmaya başladı. Molla Câmi'nin, Sâ'düddîn-i Kaşgâri'nin talebesi olduğunu işiten Muhammed Câcermî; "Beşyüz yıldan beri Horasan toprağının bir benzerini yetiştiremediği bir ilim erbâbını, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgâri, bir teveccühte yolundan çevirdi ve kendi "Ahrâriyye" ismi verilen yoluna aldı" buyurdu. Mevlânâ Abdürrahîm ise; "Abdürrahmân Câmi, akîl ve naklî ilimleri bırakıp tasavvuf yoluna girene kadar, insanı zâhirî ilimlerden başka hiçbirşey kemâl derecesinde olgunlaştıramaz der idim. Fakat onun tasavvufa yönelişinden sonra, bu düşüncemin yanlış olduğunu anladım" dedi.

Abdürrahmân Câmi, Sa'düddîn-i Kaşgâri hazretlerinin emriyle tenhâ bir yerde halvet etmeye, nefsinin terbiye için riyâzet ve mücâhede yapmaya başladı. Ya'nî, nefsinin isteklerini terkedip, istemediklerini yapmak için uğraştı. Vakitlerini, insanlardan uzak yerlerde Allahü teâlâyı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdi. İnsanlardan öyle ayrılmıştı ki, adetâ insanlarla konuşmayı unuttu. Aylarca devam eden bu hâlin sonunda kalb gözü açıldı ve melekler âlemini seyretmeğe daldı. Daldığı bu âlemin tecellîleri onun gözünün önünde belirdi ve herşeyden sıyrılmış olarak kendini Allahü teâlâyı verdi. O zaman anılamadığı bir arzu ile Kâ'be'ye doğru yollara düştü. Bir müddet gittikten sonra kendine gelip; "Ben hocamdan izin almadan nereye gidiyorum? İzinsiz ve rızâsız bir iş yapılır mı? Bu benim yaptığım doğru değildir, derhâl dönmeliyim" diyerek, hocası Sadüddîn-i Kaşgâri'nin huzûruna döndü. Bu hâdise üzerine Molla Câmi buyurdu ki: "Bu "Ahrâriyye" ismi verilen âlimler silsilesinin yoluna ilk girdiğim zamanlarda, bana nûr belirtileri görünmeye başladı. Hocamın emri üzerine bunlara iltifât etmeyip, o nûrun devamlı olmasını sağlamaya çalıştım. Şunu iyi bilmelidir ki; nûr, keşif ve kerâmetin meydana gelmesi, insanın tamâmiyle olgunlaştığına, nefsinin terbiye ettiğine işâret değildir. Bunlara güvenmemelidir. Talebeye en üstün kerâmet, hocasının sohbetiyle pişmesi, onun teveccühleri altında nefsinden kurtulmasıdır."

Molla Câmi hazretleri birgün buyurdu ki: "Bize verilen bu kadar ihsânlar, hep Muhammed Pârisâ hazretlerinin bereketidir. Ben, beş yaşında idim. O sene Hâce Muhammed Pârisâ hacca gidiyordu. Yolu, bizim Câm kasabasına uğradı. Babam ve Câm'ın ileri gelen âlimleri, onu ziyâret etmek için huzûruna gittiler. Babam, beni de yanında götürmüştü. Babam onunla müsâfaha ettikten sonra, bana, elini öpmemi emretti. Öptükten sonra, Muhammed Pârisâ bana iltifât ederek bir meyva hediye etti. Teveccühlerine kavuştum. Aradan altmış yıl geçmesine rağmen, nurlu, mübârek yüzlerinin güzelliği hâlâ gözümün önünden gitmemektedir, işlerimin rast gitmesi, büyüklere olan muhabbet ni'metinin ihsân edilmesi, hep Muhammed Pârisâ hazretlerinin teveccühleri ve duâları bereketiyledir. Bu "Ahrâriyye" yolunun büyüklerine olan sevgimin meydana gelmesine sebep olanlardan biri de Fahreddîn-i Luristânî'dir. Ben küçükken, bize teşrîf etmişti. Kur'ân-ı kerîm harflerini yeni öğrenmiştim. Beni kucaklarına oturtup, mübârek parmağıyla işâret ederek havada; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali gibi muhterem isimleri yazardı. Ben onları okudukça hayret eder; "Bu çocuğun, ileride bu yolun büyüklerinden olacağı umulur" der idi. Bana iltifât eder, şefkat gösterirdi. Onun bu merhameti, ona ve onun gibi olan büyüklere muhabbet etmeme sebep olmuştur. O zamandan beri bütün arzum, o büyüklerin muhabbetleriyle yanmak ve son nefesimde o muhabbet ile ölmektir."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretleri, Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin yıllarca sohbetinde bulunarak, onun teveccühleri altında yetişti. Onun halîfesi, vekîli oldu. Hocası, 860 (m. 1456) senesinde Hirat'da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, zamanındaki âlim ve evliyâ ile görüşür, onlarla sohbet eder idi. Bunlardan biri Muhammed Esed, biri Ubeydullah-i Ahrâr hazretleridir. Ubeydullah-i Ahrâr ile dört defa buluştular, ilk görüşmelerinde Ubeydullah-i Ahrâr'ın büyüklüğünü kabûl edip, ona bağlandı.

Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştı. Ayrı oldukları zamanlarda, mektûp ile haberleşirdi. Birbirlerini ziyâret ettiklerinde, sohbetlerinin ekserisi sükût içinde geçerdi. Fakat kalbden çok şeyler konuşurlar, dışarıdan seyredenler hiç konuşmuyor sanırlardı. Bir defasında Molla Câmî, Taşkend'e Ubeydullah-i Ahrâr hazretlerini ziyârete gitti. Orada onbeş gün kaldı. Umûmî olarak sohbetleri konuşmasız geçiyordu. Arada sırada Ubeydullah-i Ahrâr ba'zı şeyler anlatıyordu. Fakat bu konuşulanları orada bulunanlar anlamıyorlardı. Bir ara Molla Câmî; "Efendim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât'ında ba'zı mevzûlarda müşkilimiz vardır. Bunların izahını istirhâm ediyorum" dedi. Hâce Ubeydullah emir buyurup Fütuhât kitabı getirildi. Anlaşılmıyan yerler gösterildiğinde; "Okuyun, dinleyelim!" buyurdu. Kitapdaki o mevzû, tane tane okundu. Sonra Ubeydullah hazretleri îzâh etti. Fakat bu îzâhı orada olanlar anlıyamadılar. Bu izahın anlaşılmadığını gören Hâce Ubeydullah; "Kitabı kapatınız!" buyurdu. Kapattılar. Bir müddet sessizlik hâkim oldu. Ubeydullah-i Ahrâr murâkabeye vararak, başını göğsüne eğip tefekküre daldı. Sonra; "Şimdi kitabı açınız!" buyurdu. Açtılar ve okumaya başladılar. Bu defa, okudukça yazılanlar anlaşılmaya başlandı. Daha önce niçin anlayamadıklarına hayret ettiler. Ubeydullah-i Ahrâr'ın bir nazarı, himmeti ve duâları bereketiyle, anlaşılmayan mevzû, bir defa daha okununca anlaşılır hâle geldi. Nitekim Mevlânâ Abdürrahmân Câmî; "Hâce Ubeydullah-i Ahrâr öyle bir kimse idi ki, bir bakışları ile hasta olan kalbleri îslâh eder, kalbi havâtırdan (kötü düşüncelerden) o derece çabuk temizlerdi" buyurdu.

Ali bin Hüseyin anlattı: "Mâverâünnehr'de iken, bir gece rü'yâmda Hâce Ubeydullah'ı gördüm. Buyurdu ki: "Hirat'da Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'yi görenlerin, bize kadar zahmet edip gelmelerine lüzum yoktur. Hirat'da nûr deryası dalgalanırken, küçük bir ateş yakmak için Mâverâünnehr'e geliyorlar."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 877 (m. 1472) senesinde Hicaz'a gitmek için yola çıktı. Her geçtiği şehirdeki âlimler onu karşılayarak, ziyâret edip, hayr duâsını aldılar. Bilmedikleri müşkillerini sorarak, verdiği cevaplara hayran kaldılar. Bağdad'da Eshâb-ı Kirâm düşmanları ile yaptığı münâzaralarda hep galip geldi. Ba'zı insafı olanların tövbe etmesine sebep oldu. Uğradığı yerlerde, sultanlardan, emirlerden ve halktan pekçok hürmet, izzet ve ikram gördü. Daha önce vefât etmiş büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Medîne-i münevvereye geldiğinde, Peygamber efendimize (s.a.v.) olan muhabbetini dile getiren kasideler söyledi. Bu kasideler, okuyup anlıyabilenleri hayran bırakmaktadır.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Hicaz seferi esnasında bir A'rabî ile karşılaştı. Molla Câmî'nin güzel bir devesi vardı. O deve A'rabî'nin hoşuna gitti. A'rabî, kendi kafasına göre bir fiyat biçerek o deveyi satın almak istedi. Câmî, A'rabî'nin isrârına dayanamıyarak onun istediği fiyata devesini sattı. A'rabî, kendi yükünü yükledi ve deveyi alıp gitti. Aradan on gün kadar bir zaman geçtikten sonra, o deve çölde kum fırtınasına tutulup

öldü. A'rabî, Mevlânâ Câmî'ye gelip; "Bana hasta bir deveyi sattın" diyerek, küstahça sözlerde bulundu. Haddinden fazla edepsizlik etti. Molla Câmî, adama parasını geri vererek; "Deve nerede öldü?" buyurdu. O da; "Falan yerde, istersen gidip görelim" dedi. Molla Câmî, devenin öldüğü yere gitmeyi kabûl etti. Yola çıkmadan evvel, yakınlarından bir kimseye buyurdu ki: "Bu A'rabî'nin ölümü yaklaştı." A'rabî, Mevlânâ Câmî'yi tam devenin kum fırtınasına tutulmuş olduğu yere getirmişti ki, o anda yere düşüp can verdi.

Hac vazîfesini yaptıktan sonra Haleb'e geldiler. Orada da bütün halk onu saygıyla karşıladı. Pekçok ikramlarda bulundular. Oradan Tebrîz, Horasan ve Hirat'a gitti.

Molla Câmî hacdan dönünce, Hüseyin Baykara'nın kendisine tahsis ettiği bir medresede ders vermeye başladı. Arab diline ve edebiyatına büyük ilgi duyan Câmî, bu dilde birçok eser yazmıştır. Oğlu Ziyâüddîn Yûsuf için yazmış olduğu (El-fevâid-üz-Ziyâiyye fî şerh-il-Kâfiye) adlı Arabca gramer kitabı, müslüman Türkler arasında "Molla Câmî" adıyla çok tanınmıştır ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Mevlânâ Abdürrahmân, Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin halîfesi, vekîli olduğu hâlde, önceleri tasavvuf edeblerini başkalarına bildirmekten çekinirdi. Buyurdu ki: "Hocalık yükü çok ağırdır. Bu yüke tahammül edemem." Ancak, bu ilmi öğrenmekte çok ısrar edenlere yardımcı olurdu. "Tâlib çok, fakat hakîkî sâdik olanlar çok az..." buyururdu.

Molla Câmî'nin sohbetinde bulunanlar, gam ve kederlerini unuturlar, neş'e ve ferahlık duyarlardı.

Sultanlara, vezirlere, vâililere ve devlet büyüklerine yazdığı mektûplarda; onlara dâima iyiliği, hayrı, adâleti, halka şefkatle muâmeleyi tavsiye ederdi.

Hindistan'da Timûroğulları devletinin kurucusu olan Bâbûr Şah, Molla Câmî hakkında şöyle der: "Zamanında, zâhirî ve ma'nevî ilimlerde onun gibisi yetişmemiş gibidir. Onun övülmeye ihtiyâcı yoktur. Ancak adını anmak, bizim için kurtuluşa vesiledir."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, şöhret ve i'tibâr kazanmaktan kaçardı. Halkın Övmesine ve yermesine ehemmiyet vermezdi. Dâima namazda oturur gibi oturur, Hakka ve halka karşı hürmet göstermek yönünden böyle oturmayı tercih ederdi. Çok defa kuru toprak üzerine otururdu. Meclisine gelenler gam ve kederlerini unuturlar, neş'e ve ferahlık duyarlardı. Sofrasında misâfirsiz yemek yemez, hizmetini görenlerle beraber yemek yemekten zevk alırdı. Kendi ihtiyâcından fazlasını hayır işlerine sarfeder, ilim talebelerinin ihtiyâçlarını görürdü. Hirat'da ve Hıyâban şehirlerinde birer medrese, Cam şehrinde de bir câmi yaptırdı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, bir defa okuduğu kitabı hiç unutmazdı. Onun için de bir daha bakma durumu olmazdı. Dünyâya meyletmez, âhîret hayâtına hazırlıkla meşgûl olurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra, bir saat kadar cemâatle sohbet ederdi. Daha sonra Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olur, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okumakla vakitlerini değerlendirirdi. En fazla uykusu, gecenin üçte birinden az olurdu. Geri kalan zamanını ibâdet etmekle geçirirdi. Sabah namazından sonra, işrâk vaktine kadar cenâb-ı Hakkın yarattıkları hakkında tefekkür, murâkabe ederdi. Öğleye kadar eser yazma, kitap mütâlâası üzerinde durur, öğleden sonra talebeleriyle meşgûl olurdu.

Molla Câmî, Ehl-i Beyt'e ve Eshâb-ı Kirâma âşık idi. Onlara kötü gözle bakanlara, uygun olmayan sözleri sarfedenlere derhâl cevaplarını verir, onları sustururdu. Bu sebeple Eshâb-ı Kirâm düşmanlarıyla hiç uyuşamadı ve onların dâima tenkidlerine ma'rûz kaldı. "Silsilet-üz-zeheb" ismindeki kitabında, i'tikâdnâme başlığı ile Ehl-i sünnet i'tikâdını, otuz bahiste çok güzel bir üslûp ile anlattı.

Molla Câmî, dîvânında, Türk hakanı Fâtih Sultan Mehmed Hân'a hitaben, onu övücü şiirler yazdı. Ayrıca onun oğlu Sultan Bâyezîd'i medheden kasideleri de bulunmaktadır. Fâtih için söylediği kasidelerden bazılarının Türkçeye tercümeleri şöyledir:

Ey kuzeyden esen rüzgâr! Ne hoş kokular getiriyorsun. Haydi arzuların kıblesi olan semte doğru es!

Ilık nefesine samimiyet kokularını karıştır. Ve hep ihlâs yolundan giderek hedefe ulaş.

Rica ve duâ denklerini Horasan'da bağladıktan sonra, Rum diyarına doğru yürü.

Yolda bu yolun usûl ve erkânını öğren. Büyüklerin yetiştiği dergâhın nerede olduğunu sor.

Oraya varınca yüzünü hizmetçilerin ayak tozlarına sür. İzin isteyip, yeri öperek huzûra gir.

O cihâd eri, gâzî pâdişâhın önünde hikmetler saçarak söze gir ve de ki:

"Ey mertebesi yüksek olan pâdişâh! Sana dünyâ mülkü, atalarından kalma bir mirastır.

Dünyâda pek az kimse, böyle büyüklük ve ihtişam tahtında senin gibi feyz verme olgunluğuna sahip olabilmıştır.

Sünnet-i seniyyenin her tarafa yayılması senin gayretinle oldu.

Küfür yuvaları, kiliseler, yine senin himmetinle câmiye çevrildi.

Harplerdeki isâbetli tedbirlerinle, küfür ve sapıklık kal'alarını kökünden yıktın.

Dâima şefkat ve merhamet tarafına yönelmiş, kötü huylardan temizlenmiş bir pâdişâhsın.

Seni kıskananların aksine, her türlü hikmet, şeref, yiğitlik ve cömertlik sıfatları sende toplanmış...

Cömertlikte derya gibisin, sanki altın ma'denisin. Hattâ deryadan da, altın ocağından da cömertsin.

Şu gök kubbenin zirvesi varoldukça ve dünyâ yerinde durdukça,

Allahü teâlâ, gönlüne uygun ihsânlarda bulunsun, dünyânın şerefi ayaklarının tozuna saçılınsın, dilerim."

Ey etrâfa amber kokuları saçan seher rüzgârı! Mademki duâ ve sena demetleri diziyorsun,

Bu garip şiirlerden birkaçı o selîm akıllı edîb pâdişâha lâıyk ola.

Sana emânet ettiğimiz bu garip armağanları sultânın meclisine götür.

Bu kıymetsiz hediyesi onun huzûru şerîflerine sunarken de ki:

"Karınca, muhabbet ve sadâkat yönünden, Süleymân aleyhisselâmın katına yarım çekirge ayağı gönderdi.

Nitekim, "Armağanlar, gönderenin değeriyle ölçülür" diyerek sözü bitirmeye bak.

Fazla ısrar etme, lütfen selâm ve hürmetimi söyleyerek kelâma son ver".

Ayrıca Sultan İkinci Bâyezîd hakkında da kasideleri vardır. Molla Câmî ile Osmanlı sultanları arasındaki bu alâka, Osmanlı sultanlarının ilim, tasavvuf, şiir ve edebiyata çok önem vermelerindedir.

Osmanlı sultanları, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretlerini çok sevdiler. Onun duâsına kavuşmak için can attılar. Bu sebeple Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu Anadolu'ya da'vet etti. Konya'ya geldiğinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefât haberini alınca geri döndü.

Osmanlılar, Molla Câmî'yi ne kadar çok sevdilerse, İran'daki Safevî şahları da o kadar çok düşmanlık ettiler. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan'a hücum ettikleri sırada, Molla Câmî'nin oğlu, babasının kabrini açarak, mübârek cenâzesini başka bir yere defnetti. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan'ı istilâ edip, Molla Câmî'nin kabri şerîfini açtıkları zaman, mübârek cenâzesini bulamadılar. Ona olan düşmanlıklarından, kabirde bulunan tahta parçalarını yaktılar. Şah İsmâil de, kendi devrinde Hirat'ı zaptettiği zaman şu emri verdi: "Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin nerede bir kitabı görülürse, kitabın üzerindeki Câmî ismindeki "Cim" harfinin noktasını kazıyıp, harfin üzerine nokta koyun. Bu sûretle Câmî ismi, Hâmî (olgunlaşmayan kimse) olsun." Bu hâdiselere Horasanlı âlimler çok üzüldüler. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin yeğeni; "Yazıklar olsun, ülkeler fetheden Şah'ın insafına! O Câmî ki, bir ömür boyu cihan, onun kapısında köle olmuştur. Ne yazık ki, birkaç traşsız haydudun hatırı için. İsmi altındaki noktayı traş ettirdi de, hâmî yazdırayım derken hamlık etti" demekten kendini alamadı.

Mevlânâ Câmî'nin talebelerinden biri şöyle nakletti: "Bir zamanlar benim, bir müddet Sermazar şehrinde oturmam îcâb etti. Bu durumu gelip Mevlânâ Câmî'ye arzettim. Bana şöyle buyurdu: "Gayet münâsiptir. Burayı bırakıp acele ile oraya git! Giderken acele etmeyi sakın ihmâl etme. Fırsat ganîmettir ve bunda senin için nice gizli haberler vardır. "Ben, tekrar memleketime dönünce, bir takım engeller zuhur etti ve geciktim. Bir hafta sonra evime varınca, ne kadar kıymetli eşyam varsa hepsinin çalınmış olduğunu gördüm."

Molla Câmî'nin meclisine, birgün edebi kıt olan birisi geldi. Büyüklerin huzûrunda izin verilmeden konuşulmayacağını bilmiyordu. Zühdden takvâdan dem vurmağa, bilgiçlik taslamağa başladı. Bir müddet sonra sofraya kuruldu ve yemek yenmeye başlandı. Sofrada

tuz yoktu. O edebi az olan kimse, hizmetçiye; "Ben yemeğe tuz ile başlarım. Tuz getir" dedi. Onun bu hâline Molla Câmî üzüldü ve; "Ekmekte tuz vardır. Ona niyet eyle" buyurdu. Bu sırada ekmeği tek elle koparan birine de; "Ekmeği bir el ile koparmak mekrûhtur" deyince, Molla Câmî de; "Yemek esnasında başkalarının el ve ağızlarına bakmak, ekmeği tek el ile koparmaktan daha çok mekrûhtur" buyurdu. O kimseye bu söz de kâfi gelmemiş olacak ki, bir ara yine; "Yemek yerken konuşmak sünnettir" dedi. Molla Câmî de; "Çok konuşmak mekrûhtur" buyurdu. O edebi kıt olan kimse, artık yemek sonuna kadar hiç konuşmadı.

Bir kimse Molla Câmî'ye gelerek; "Bana öyle birşey öğretin ki, kalan ömrümde onu yaparak cenâb-ı Hakkın rızâsını kazanayım" dedi. Molla Câmî; "Hocam Sa'düddîn-i Kaşgârî'ye de aynı suâli sormuşlardı. Cevap olarak, mübârek elini sol göğsü üzerine götürüp, kalbini işâret etti. Bununla meşgûl olun, kalbinizden kötü huyları çıkarıp, yerine iyi olan, beğenilen huyları yerleştirin demek istedi" buyurdu.

Molla Câmî'yi çok sevenlerden biri anlattı: "Mevlânâ Abdürrahmân Câmî ile hacca beraber gitmiştik. Bağdad'a geldiğimizde hastalandım. Her geçen gün hastalığımın arttığını hissediyordum, öleceğimi sanıyordum. Mevlânâ hazretleri de ziyâretime hiç gelmemişti. Bunun için de ayrıca üzülüyordum. Aradan günler geçtiği hâlde, yataktan kalkamıyordum. Birgün arkadaşımızın biri koşarak yanıma gelip; "Mevlânâ Câmî seni ziyâret için geliyor" diyerek müjdeledi. Bu sevinçli haber, bende yatağımdan doğrulacak kadar bir kuvvet meydana getirdi. Yatağın içine oturup beklemeğe başladım. Derken odama girdi. Onun girmesiyle, loş olan odam birden aydınlanıverdi. Yatağımın kenarına oturdu. Hâlimi, hatırımı sordu. Buna cevap olarak; "Âşıkların ümid içinde yüz yıl bile bekliyeceğini" bir şiirle anlattım. Başını önüne eğip, gözlerini yumdu ve bir müddet murâkabeye vardı. O ânda benden bir ter boşanmaya başladı. Başını kaldırıp bana; "Terlemeğe başladınız, yatağa giriniz, İnşâallah tez zamanda iyi olacaksınız" buyurdu. Odamdan ayrılıp gittikten sonra, yatağa girdim. Yatakta beni şiddetli bir ter bastı. Terimi kurulamak için doğrulduğumda, hiçbir şeyimin kalmadığını gördüm. Mevlânâ Câmî hazretlerinin teveccühleri bereketi ile hastalıktan kurtuldum."

Geylanlı büyük velîlerden biri hastalandı. Her geçen gün hastalığının şiddeti artıyordu. Görenler; "Bu hastalıktan kurtulmak imkânsızdır. Mutlaka ölür" diyorlardı. Herkes ümidini kesmişti. Hastalığının iyice ağırlaştığı birgün, talebeleri, oğulları ve yakınları başında toplandılar. Artık vefâtını bekliyorlardı. Bir ara hasta gözlerini açtı. Yatağında doğrulmağa başladı. Etrâfındakiler hayretle hastaya bakıyorlardı. Çünkü, günlerce değil doğrulmak, bir taraftan bir tarafa dönemiyordu. Şimdi ise bir ânda yatağından doğruldu. Ayağa kalktı. Tamâmiyle iyileşmiş gibi hareket ediyordu. Oradakilere iyi olduğunu, hiçbir ağrı ve sızının kalmadığını söyleyince, ahbabları dağılıp evlerine gittiler. Herkes gidince, yakınlarından birine; "O kadar hasta idim ki, sanki rûhum bedenden ayrılmak üzere idi. O ızdıraplı ânımda, gözüme Mevlânâ Câmî hazretleri göründü. Yanıma oturup bana teveccüh etti ve iltifâtlarda bulundu. İyi olacağımı bildirerek kayboldu. Ben de, o gittikten sonra hemen ayağa kalktım. Hiçbir rahatsızlığımın kalmadığını gördüm" dedi.

Molla Câmî birgün bir kimseye; "Ne iş yapıyorsun?" diye sordu. O da; "Hamdolsun huzûrluyum. Sihat ve afiyette bulunduğum hâlde dünyâyı terkederek bir köşeye çekildim. Cenâb-ı Hakkın zikri ile meşgûl oluyorum" dedi. Molla Câmî buna cevap olarak; "Huzûr ve afiyet bu değildir. Huzûr ve afiyet, insanın nefsinin emmârelikten kurtulup,

itminana kavuşmasıdır. Nefsi itminana kavuştur da, ister sakın bir köşede otur, isterse insanların arasında" buyurdu.

Mevlânâ'yı çok sevenlerden biri anlattı: "Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından biri, Mevlânâ Câmî ile münâzara etti. Eshâb-ı Kirâm aleyhinde kelimeler sarfetti. Buna Mevlânâ Câmî öyle güzel cevaplar verdi ki, o Eshâb-ı Kirâm düşmanı, konuşacak tek kelime bulamayıp sustu. Fakat Mevlânâ hazretlerine buğz etmeye, ona gizliden düşmanlığa başladı. Biz bu adamın en kısa zamanda bir belâyâ uğrayacağını ve Eshâb-ı Kirâm efendilerimize dil uzatmanın cezasını ânında çekeceğine inanıyor ve bekliyorduk. O, biraz ötede duran atının yanına gidip, yemîni yiyip yemediğini kontrol etmek için, elini atın başındaki torbanın içine soktu. At, birden sahibinin şehâdet parmağını ısırıp kopardı. O kimse öyle bağırmaya, feryâd ve figâna başladı ki, herkes ne oluyor diye etrâfına toplandı. Biraz sonra yere yıkıldı ve büyük bir ızdırap içinde kasıla kasıla öldü. Doğrusu, cezanın bu kadar kısa bir zaman içinde verileceğini tahmin etmiyorduk."

Talebelerinden Şemsüddîn Muhammed Rucî anlattı: "İlkbahar mevsimiydi. Yağmurlardan sular çoğalmıştı. Birgün hocamız Mevlânâ Câmî ile Malan ırmağının kenarında oturuyor, hocamızın sohbetiyle şerefleniyorduk. Bir ara ırmağın üst tarafından, akıp gelmekte olan bir kirpi gördük. Kirpinin karnı üst tarafta olduğu hâlde, suların akıntısıyla sürüklenerek geliyordu. Belli ki ölü idi. Tam bizim önümüzden geçerken, hocamız Mevlânâ Câmî hazretleri elini uzatarak, ölü kirpiyi suyun içinden alıp inceledi. Hiçbir hayat belirtisi yoktu. Kirpinin dikenli sırtını okşadı. Bir müddet sonra kirpi kımıldamağa başladı ve ayağa kalktı. Canlanan kirpi, normal hâlde insanlardan kaçması lâzım iken, Mevlânâ Câmî'ye doğru gelip, ön ayaklarını ve başını havaya kaldırarak, hürmet gösterir gibi beklemeğe başladı. Kalkacağımız zaman, Mevlânâ Câmî, kirpiyi o hâlden normal hâlde getirdi. Kalkıp şehre doğru yürümeğe başladık. Fakat kirpi peşimizden gelmeğe başladı. Ancak şehre yaklaşınca peşimizi bıraktı.

Mevlânâ Câmî'nin talebelerinden biri anlattı: "Birgün hocamın mübârek cemâlini ve tatlı sohbetini arzularak huzûruna gitmek için yola koyuldum. Yolda giderken, karşıma fevkalâde güzel bir kadın çıktı. İkinci defa görmemek için gözümü başka tarafa çevirdim. Fakat elimde olmayarak başımı çevirip bir daha bakmak istedim. O anda yanımdan geçmekte olan odun taşıyan hamalın bir odunu gözüme çarptı, öyle acıdı ki, sanki gözüme ok saplanmıştı. Gözümde kan akmağa başladı. Yabancı kadına bakmanın cezasını hemen görmüştüm. Kan durduktan sonra hocamın bulunduğu mescide gittim. Yanındaki pekçok kimselere nasihat ediyordu. Bir kenara oturup dinlemeye başladım. Hocamın bir ara sohbetin mevzûsunu değiştirerek; "Birisini yolda gelirken, yanından geçmekte olan bir güzele bakmış. O anda bir el peyda olup, o kimsenin gözüne bir tokat vurmuş. Bu tokatın dehşetinden gözyaşları dinmemiş ve gözünden kan akıtmış. Hafiften bir nidâ gelip; "Bir kere harama bakmaya bir dokunmak kâfidir. Eğer sen bakmaya devam edersen, biz de dokunmamızı arttırırız" buyurmuş." Hocam bunu anlattıktan sonra, benden tarafa bakarak; "İnsan harama bakmaktan gözü korumalıdır ki, ona el uzatmasınlar" buyurdu.

Molla Câmî, 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizine rastlıyan Cum'a günü, dostlarının okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinledi ve son nefesinde Kelime-i şehâdeti getirdikten sonra vefât etti. Sultan Hüseyin Baykara, vezîri Ali Şîr Nevâî, âlimler, seyyidler ve bütün Hiratlılar Molla Câmî'nin evine koştular. Hazırlıklar bitirildikten sonra, büyük bir cemâat cenâze namazını kıldı ve hocası Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin kabri yakınına

defnedildi. Mübârek kabri ziyârete açıldı. Dünyânın dört bucağından gelen âşıkları, onu ziyâret ederek, mübârek rûhundan saçılan feyzlerden istifâde ederler. Türbesindeki kitabede şu yazılar okunmaktadır: "Hüvelbâkî, bakî olan ancak Allahü teâlâdır. Yeryüzünde olan herşey fânî'dir. Yalnız kerem sahibi olan Rabbimiz bakîdir... İlim ve hikmet sırlarına ermiş, bahçelerin hoş sesli bülbülü, kutbların en büyüğü, müslümanların gözlerinin nûru olan efendimiz Abdürrahmân Câmî "kuddise sirruh", Allahü teâlânın da'vetine uyararak, selîm bir kalb ile, meâlen "Ey (îmânda sebat gösteren, Allahı anmakla huzûra kavuşan) itaatkâr nefis! Dön Rabbine, (Cennette sana hazırladığı ni'metlere), sen O'ndan (sana verdiklerinden ötürü) râzı, O da senden râzı olarak haydi gir (sâlih) kullarımın içine. Gir Cennetime.." buyurulan (Fecr: 27, 28, 29. 30) emir gereğince, bu aldatıcı dünyâ tuzağından, zevk ve safa ile dolu Cennet köşklerine uçtu.

Câmî ki azm-i Cennet edip kıldı. Menzilin,
Bir ravza-i mükerreme kim fersid-i semâ.

Kıl ki, kaza kitabesine bâbinin.
Târihi kim "Ve men dehalehü kâne âminen".

(Ma'nâsı: Câmî Cennete meyletmişti. Nihâyet zemini semâ gibi olan Cennet bahçelerine yerleşti. Kaza kalemi Cennet kapısına; "Buraya giren emniyette oldu" yazısını yazdı.) Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, vefâtında seksenbir yaşında idi. Yaşının sayısı, ebced hesabıyla "Ke's" kelimesinin harfleri kadardır. Ke's, Arabîde bardak, kadeh ma'nâsına olup, "Cam" dahî Fârisîde aynı ma'nâya gelmektedir. O asrın âlimleri, vefâtına çok üzüldüler ve hakkında ba'zı kasideler söylediler. Söyledikleri kasidelerden biri şöyledir:

"Kutb-i aktâb-ı dehr-i Câmî kim,
Nûr idi, aynı âleme güya.
Bu fenâdan olup çûru kerdân,
Etti menzilhâhın diyâr-ı bekâ."

Ma'nâsı: Mevlânâ Câmî, ki zamanının kutb-ı aktâbı, âlemi aydınlatan bir nûr, ışık idi. Bu fanî dünyâdan ayrılıp, hakîkî menzili olan sonsuz diyara gitti.

Buyurduğu güzel sözlerinden ba'zıları:

"Akıl dışında olan şeyler, keşif, müşâhede ve kalb gözü ile anlaşılır. Akıl bunları anlayamaz. Nitekim, his uzuvları da, aklın anladığı şeyleri anlayamıyor."

"Seven o kimselerdir ki, sevgilisinden ne kadar düşmanlık görse, yine dostluğunu arttırır. Sevgilisinden başına binlerce sitem taşı gelse, onlar ancak aşk binasını sağlamlaştırır."

"İlim, sana zarurî oldukça kazanmaya çalış, sana gerekli olmayan bilgileri elde etmeye uğraşma, zarurî olan bilgiyi kazandıktan sonra da, onunla amel etmekten başka birşey isteme."

"Her kime şu beş saadet verilmiş ise, tatlı yaşayışın dizgini onun eline bırakılmıştır: 1- Vücûd sağlığı, 2-Güven, 3- Rızık genişliği, 4- Şefkatli ve vefalı arkadaş, 5- Feragat duygusu."

"Akıllılar, ölümle sona eren her ni'meti, ni'met olarak hesaba katmazlar, ömür, ne kadar uzun olursa olsun ölüm yüz gösterince, o uzunluğun ne faydası olur? Ni'metin değeri, sonsuz olmasında ve yok olmak tehlikesinden uzak bulunmasındadır."

"Üç zümreye, üç şey çirkin düşer Pâdişâhlara sertlik, âlimlere mal sevdası, zenginlere cimrilik."

"İhtiyarlık, gençliğin sonu ve neticesidir. Netice ise, başa bağlıdır. Gençliğini iyi geçirenin, ihtiyârlığının da iyi geçeceği umulur."

"Kötü kimse, başkalarının ayıplarını saymak isterken, kendini dile getirir."

"Bir kimse bütün ilimleri kendinde toplasa, Allahü teâlânın rızâsına uygun hareket etmedikçe kurtulamaz."

"Önceden Allahü teâlânın adını dile getirip, O'nu övmeden mübârek bir işe başlayan kimse, cılız bir kuş gibi uçmağa güç yetiremez. Gayesine ulaşmadan kanatları kırılır, bir daha kalkmayacak gibi yere düşer."

Mevlânâ Câmî, Nefehât-ül-üns kitabında diyor ki: Şeyhülislâm, Ahmed Nâmîkî Câmî buyurdu ki: "Evliyânın çektiği riyâzetlerin, sıkıntıların hepsini yalnız başıma çektim ve daha çok da çektim. Allahü teâlâ, evliyâyâ verdiği hâllerin, ihsânların hepsini bana verdi. Her dört yüz senede, Ahmed isminde bir kuluna böyle büyük ihsânlar yapar ve bunu herkes görür." Ahmed Câmî'den, İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" zamanına kadar dört yüz otuz beş sene olup, bu zaman içinde evliyâ arasında bu büyüklükte, Ahmed isminde biri bulunmadı. Ahmed Câmî'nin haberi, büyük bir zan ile İmâm-ı Rabbânî'ye "radiyallahü anhüm" âit olmaktadır. Şeyhülislâm Ahmed Câmî'nin; "Benden sonra, benim ismimde on yedi kişi gelir. Bunların sonuncusu, bin senesinden sonra olup, en büyüğü en yükseği odur" sözü de, bu zannı kuvvetlendirmektedir.

Mevlânâ Câmî hazretleri, birgün Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin cinlerle ilgili bir yazısını şöyle îzâh etti: "Cinlerin babası Hüsnâ'dır. Cinler ateş ve havadan yaratıldığı için göze görünmezler. Bunlara rûh da verilmiştir. Çok hafiftirler. Hızlı hareket ederler, insanların hafif çarpmalarından hemen ölürler. Bu sebeple ömürleri kısadır. Onlar hakîkî halleriyle insana görünseler bile, hemen kaçıp onun gözünden kaybolurlar. Bunları kaçırmaktan alıkoymak için tek çâre, gözü onlara dikip, hiç sağa sola bakmamaktır. O zaman cin, göz hapsine alınmış olur. Bu durumdan kurtulmak için, oldukları yerde çeşitli hareketler yaparlar. Bu hareketleriyle insanı oyalarlar ve gözü bir ân üzerlerinden uzaklaştırıp kaçmaya çabalarlar. Bunların böylece hapsedilmesi, bize Allahü teâlânın ihsân eylediği ilham ile ma'lûm olmuştur. Cinlerin, ilim ve irfan sahibi olanları çok azdır. Ma'nevî incelikleri anlamakta da son derece kabiliyetsizdirler. Allahü teâlâyâ âit olan ilimlerde anlayışsız ve ahmaktırlar. Cinlerle oturup kalkmanın hiçbir faydası yoktur, sohbetleri zararlıdır. Çok kibirli olurlar ve serkeş hâldedirler. Bu sebeple, kendileriyle düşüp kalkanlara kibirli olmayı aşarlar. Cinlerin, kibirlenme ve birbirlerini yenme, büyüklük taslama gibi sıfatları olduğu için, aralarında muharebe hiç bitmez, öldükleri zaman melekût âlemine götürmeyip, berzah âlemine indirirler, imansızları, Cehennemde soğuk yerinde azâb olunurlar."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Arabî, Fârisî, şiir ve nesir hâlinde yüze yakın eser yazdı. Bunlardan en kıymetlisi; "Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds" ve "Şevâhid-ün-Nübüvve" isimli kitaplarıdır.

Molla Câmî'nin birçok eseri vardır 1- Fâtihat-üş-Şebâb (dîvân), 2- Vâsîtat-ül-İkd (dîvân), 3- Hâtîmet-ül-hayât (dîvân), 4- Bahâristan, 5- "Heft Evrenk" adı altında topladığı yedi mesnevîsi.

6- Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds: Bu eseri, Abdullah-i Ensârî'nin (Tabakât-ı Sûfiyye) adlı eserinin genişletilmesiyle meydana çıkmıştır. Farsça olup, altıyüzdört velînin hayâtı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Nefehât-ül-üns kitabının, Ali Şîr Nevâî tarafından Çağatay Türkçesine ve Lâmîi Çelebi de bir takım ilâveler yaparak Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir.

7- Şevâhid-ün-Nübüvve: Bu eseri de, siyere dâir olup, Peygamberimizin (s.a.v.) hayâtını ve mu'cizelerini uzun anlatmaktadır. (Peygamberlik Mu'cizeleri) adı ile günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

8- Levâih: Tasavvufa dâir eseridir. Bunlardan başka meşhûr şâir İbn-i Fâriz'in tasavvufî kasidesinin şerhi, Vahdet-i vücûd hakkındaki kendi rubailerinin şerhi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinin şerhi gibi manzûm eserleri vardır.

Şevâhid-in-Nübüvve kitabında buyurdu ki: "Muhammed aleyhisselâmın zerresini taşıdığı için, Âdem aleyhisselâmın alnında nûr parlıyordu. Bu zerre, hazret-i Havva'ya ve ondan da, Şît aleyhisselâma ve böylece temiz erkeklerden temiz kadınlara ve temiz kadınlardan temiz erkeklere geçti. O nûr da, zerre ile birlikte alınlardan alınlara geçti."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 1313'de Hindistan'da basılan Fârisî (Nefehât-ül-üns) kitabının başında buyuruyor ki: Tasavvuf yolunda nihâyete varanlar iki türdür: Birincisi; Resûlullahın (s.a.v.) izinde giderek kemâle erdikden sonra, insanları irşâd için, halk derecesine indirilmiş olan "Mürşid"lerdir.

İkincisi; yükseldikleri derecelerde bırakılıp, insanların yetişmesi ile vazîfeli olmayan "Evliyâ"dır.

Tasavvuf yolunda yürüyenler de iki kısımdır: Birincisi; Allahü teâlâdan başka herşeyi unutup, yalnız O'nu isteyen müridlerdir. İkincisi; âhireti, Cenneti isteyen taliblerdir.

Allahü teâlâyı irâde edenler, isteyenler de iki türdür: Biri, "Sûfî"ler olup, nefslerini temizleyip, nihâyetten birkaç şeye kavuşmuşlardır, ikincisi; "Melâmi"lerdir. Bunlar, sıdk ve ihlâs kazanmağa çalışır, ibâdetlerini ve hayratı gizler, sünnetleri, nafil ibâdetleri de çok yaparlar. Bu ibâdetlerin görünmesinden korkarlar. Bunlar çok kıymetli ise de, mahlûk ile meşgûl olduklarından, tevhîd makamına varamıyorlar. Melâmiler muhlisdir. Sûfîler ise muhlasdır.

Ahiretin talibleri dört türdür. Bunlar; zâhidler, fakirler, huddâm ve âbidlerdir.

Zâhid: İmânın nûru ve Hakka olan yakınlığı ile âhıretteki hâlleri müşâhede eder. Dünyâyâ meyl etmez, kötü görür. Onun yaldızlı ve gelip geçici süslerine iltifât etmez. Ondan yüzünü çevirip, bakî ve hakîkî olan Cemâl'e rağbet eder.

Fakîr: Dünyâ mallarında hiçbir şeye sahip değildir. Fakirler, dünyâ mallarını, Allahü teâlânın rızâsını talep etmelerinden dolayı terk ettiler. Dünyâ mallarını terk etmelerinin üç sebebi vardır. Birincisi; âhırette hesabının hafiflemesini istemek ve cezadan korkmak. Çünkü helâl kazanılan malın hesabı, haram kazanılan malın cezası vardır: ikincisi; dünyâ malını terk, sevâbın fazla olmasına, neticede Cennete girmeğe vesiledir. Zîrâ fakirler, zenginlerden beşyüz yıl önce Cennete gireceklerdir. Üçüncüsü; dünyâ malını terk eden, gönül huzûru içinde ibâdet eder. Dünyâ meşgaleleri hatırına gelmez.

Hadimler: Fakir olanlardan, Hakkı talep edenlerin hizmetini isteyenlerdir. Nitekim Dâvûd aleyhisselâma duyuruldu ki: "Beni talep edeni görürsen, hemen ona hizmetçi ol." Hadimler, farz ibâdetlerini yaptıktan sonra, geri kalan vakitlerini fakirlerin işlerine sarfederlerdi. Tâ ki, âhıret işlerinde onların yardımlarına, imdâdlarına nail olsunlar. Bu hizmetleri nafîle ibâdet kabûl ederler. Bunların yaptığı bu hizmetlerden muradı, âhıret sevâbidir.

Abidler Devamlı Allahü teâlâyı zikreden ve O'na ibâdet edenlerdir. Tâ ki, âhıret sevâbına nail ve vâsıl olsunlar.

Yine aynı kitapta Hızır aleyhisselâm ile ilgili olarak buyurdu ki:

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ile Tebük harbini yaparken, ikinci namazını kıldıktan sonra iki beyt işittiler. Fakat şiiri söyleyeni göremediler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); "Bu iki beytin söyleyicisi kardeşim Hızır'dır. Sizi övüyor" buyurdu.

(Hızır aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâmdan sonra yaşamış bir nebi veya velîdir. Zülkarneyn askerinin reîsi idi. Mûsâ aleyhisselâm ile yolculuk etti. Ümmet-i Muhammed'den değildir *(Yazıda bu şekilde belirtilmiş fakat Peygamberimiz "Kardeşim" olarak belirtmiştir - ES)*. Fakat rûhu ba'zı velîlere feyz vermiştir, öldükten sonra, rûhu insan şeklinde görünüp, garîblere yardım etmektedir.)

Hızır aleyhisselâm, güzel ahlâk sahibi, cömert ve insanlara çok şefkatlidir. Allahü teâlânın izni ile kerâmet ehli ve kimya ilmini bilicidir. Hak teâlânın bildirmesiyle, yeryüzündeki hazînelere muttalî'dir. Allahü teâlânın emri ile, ihtiyaç sahiplerinin işini görmeyi üzerine alır.

Hızır'ın (a.s.) asıl ismi, Bukyâ bin Melkan'dır. O, bir miktar kuru otun üzerine oturdu. Akabinde oturduğu kuru otlar yeşerdi. Ebû Hüreyre'nin (r.a) Peygamber efendimizden (s.a.v.) işittiği hadîs-i şerîfte; "O, her nerede namaz kılsa, orası baştan başa yeşillik olur" buyuruldu. Bundan dolayı ona Hızır denildi. Hızır lafzı onun lakabıdır. Hızır lafzında üç lügat (okunuş) vardır. Bunlar Hazır, Hızr ve Hazr'dır. Ebû'd-Derdâ (r.a.) birgün Mekke-i mükerremede bir dağın üzerine çıktı. Orada, üzerinde sâlihlere âit alâmetler bulunan bir zât gördü. Sonra onun yanına giderek; "Bana nasihat et" dedi. O da; "Nasihat olarak ölüm sana kâfidir" dedi. Ebû'd-Derdâ (r.a.); "Daha fazla nasihat et" dedi. O da; "Gam (tasa) bakımından kabri düşünmek kâfidir". "Daha fazla nasihat et" deyince, o zât;

"İkinci güneşi Arş-ı a'lâ üzerinde ne kadar kalır?" dedi. Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna gelip, bu hâli haber verdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); "O zât, kardeşim Hızır'dır" buyurdular.

Gürz bin Vebre (r.a.) anlattı: Bize, Şamlı olan bir arkadaşım geldi ve bir hediye getirdi. "Bu hediyemi kabûl et. Çünkü değerli bir hediyedir" dedi. Ben de; "Kardeşim, bu hediyeyi sana kim verdi?" diye sordum, dedi ki: "Bunu bana İbrâhim Temî (r.a.) verdi. İbrâhim Temî bana şöyle anlattı: "Birgün Kâ'be-i muazzamanın yanında oturuyordum. Cenâb-ı Hakkı zikr ile meşgûldüm. Yanıma bir kimse geldi. Selâm verdi ve sağ tarafıma oturdu. Şimdiye kadar onun kadar heybetli, elbiseleri bembeyaz ve kokusu güzel olan hiçbir kimse görmedim. Dedim ki: "Ey Allahü teâlânın kulu! Kimsiniz?" Bana; "Sana selâm vermek ve seninle cenâb-ı Hakkın muhabbeti hakkında konuşmak üzere geldim. Yanımda da bir hediyem var. İster misin onu sana vereyim?" dedi. Ben de; "O hediye nedir?" diye sordum. "Bu müsebbiât'tır ki, hergün güneş doğmadan ve batmadan evvel okumalısın. Onlar; Fâtiha, Âyet-el-Kürsî, Kâfirûn, İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleridir. Arkasından da; Sübhânallahi velhamdüllillahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber, Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve eshâbihi ve alâ sâir-il-enbiyâi vel-mürselîn. Allahüm-magfir lî ve li-vâlideyye veli-cemî'ıl-mü'minîne vel-mü'minât vel-müslimîne vel-müslimât el-ehyâi minhüm vel-emvât, bi-rahmetike yâ Erhamerrâhimîn, Allahümme-f'al bî ve bihim, acilen ve acilen fid-dünyâ ved-dîn vel-âhireti, mâ ente lehü ehlün velâ tef'al bina ve bihim yâ Mevlânâ mâ nahnü lehü ehlün inneke Gafûrun Halîm, Cevâdün Kerîm, Raûfün Rahim. Bunların herbirini yedi defa okumalısın." Ona sordum: "Bu hediyeyi sana kim verdi?" O da; "Muhammed aleyhisselâm verdi" dedi. Ben tekrar; "Bunun sevâbından ve faziletinden bana haber ver" dedim. Dedi ki: "Sen, Muhammed aleyhisselâm ile görüştüğün zaman O sana haber verir!" Artık bu anlatılanlara uyararak, hergün okumağa başladım. Bir gece rü'yâda melekleri gördüm. Beni alıp Cennete götürdüler. Orada çok büyük makamlar gördüm. Meleklerle; "Bu gördüğüm makamlar kimindir?" diye sordum. Melekler; "Bu makamlar senin gibi amel eden kimselerindir" dediler. Sonra bana Cennetin meyvalarından yedirdiler, içeceklerinden içirdiler. O sırada Resûlullah efendimizin (s.a.v.) geldiğini gördüm. Beraberinde yetmiş saf nebi ile yetmiş saf melek vardı. Her saf doğu ile batının arası kadardı. Sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) bana selâm verdi ve müsâfaha etti. Ben de; "Yâ Resûlallah! Bu hadîs-i şerîfinizi, bana Hızır aleyhisselâm senden işittim, diye haber verdi" dedim. Peygamberimiz (s.a.v.) üç defa; "Hızır doğru söylemiştir. Hızır ne söylemiş ise o hakîkattir. Çünkü o, yeryüzünün en âlimi, ebdâl denilen evliyâ taifesinin reîsi ve Hak teâlânın ordusunda bir neferdir" buyurdu. Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah! Bu fiili yapan herkese herşey verilir mi?" diye suâl eyledim. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ onun büyük günahlarını affeder. Gadabını ondan kaldırır. Sol omuzunda bulunan meleklerle, bir yıl onun günahlarını yazmamalarını emreder. Bununla ancak Allahü teâlânın saâdetli olarak yarattığı kimseler amel eder. Hak teâlânın şaki olarak yarattığı kimseler bununla amel etmez."

Yine Nefehât-ül-üns'de buyurdu ki: Sa'düddîn Hamevî (r.a.), birgün atı ile şehre giderken bir nehre rastladı. Ne kadar uğraştı ise de atı nehri bir türlü geçmedi. Çünkü at, suya bakınca kendini görüyordu. Sonra yanındakilere, suyu bulandırmalarını söyledi. Hizmetçi suya bir miktar toprak atıp karıştırdı. Bundan sonra at sudan geçti. Bunun üzerine Sa'düddîn Hamevî hazretleri; "Mademki herkes kendini görür, öyle ise bu vadiden geçemez" buyurarak; "Ben" demenin, kendini bir varlık hissederek kibirlenmenin iyi olmadığını, tasavvuf yolunda yasak olduğunu, yoksa maksadın hâsıl olamayacağını anlatmak istedi.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, "Mir'ât-ül-akâid" isimli manzûm eserini, Mesnevî vezninde yazmıştır. Bu eserinde, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ve Ümmet-i Muhammed'in faziletini şöyle anlatmaktadır:

"Ümmet-i Ahmed ez miyân-ı ümem,
Bâşed ez cümle efdal-ü-ekrem.

Evliyâyı kez ümmet-i âyend,
Peyrev-i şer'ü sünnet-i âyend.

Rehrevân-ı reh-i Huda bâşend,
Bihter ez gayr-i enbiyâ bâşend.

Hassa âl-i Peygamber-ü-Eshâb,
Kez heme bihterend der her bâb.

Der miyân-i heme nebüd tahkîk,
Behilâfet keşi bih ez siddîk."

Ma'nâsı: Peygamber efendimizin (s.a.v.) ümmeti, geçmiş bütün ümmetlerden efdaldır ve üstündür. Ümmet-i Muhammed içinden çıkan bütün velîler, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîflerine tam uyarlar ve sıkı yapışır. Onlar hidâyet yolunun en nadide yolcularıdır. Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" sonra bütün mahlûkâtın en üstünüdürler. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın âli ve Eshâbı ise, her husûsta herkesten daha üstündürler. Bütün Eshâb-ı Kirâmın da en üstünü ve halifeliğe en lâyük olanı Ebû Bekr-i Sıddîk'tır."

"Vez pey'i an nebüd zan ahrâr,
Kes çü Fârûk lâyük-ı an kâr.

Ba'de Fârûk cüz be Zinnûreyn,
Kâr-ı ümmet neyaft. Zînet-ü-zeyn.

Büd ba'd ez heme be ilm-ü-vefâ,
Esedullâh hâtim-ül-hulefâ.

Cüz be âl-i kirâm-ü-sahb-ı ızâm,
Silk-i dîn-i Nebî neyaft nizâm.

Nâmşan cüz be ihtiram meber,
Cüz be ta'zîm sûz-i sân meniger.

Manâsı: Ebû Bekr-i Sıddîk'tan (r.a.) sonra, nefslerinin esâretinden kurtulmuş olan Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) içinde, halifeliğe en lâyük olan Ömer-ül-Fârûk'tur. Ondan sonra Osman-ı Zinnûreyn'dir ki, başkası ile ümmetin işi zînet ve intizâm bulmadı. Bunlardan sonra ise ilm ve vefada Allahü teâlânın arslanı ve halîfelerin sonuncusu olan hazret-i Ali'dir (r.a.). Peygamber efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytinin ve Eshâb-ı kirâmının himmetleri ve gayretlerinden başka birşey ile, dîn-i İslâm intizâm bulmadı. Onlar öyle

yüksek kimselerdir ki, isimlerini hürmetsiz olarak anma. Onlar tarafına, ta'zim etmeden dahî bakma.

"Hemerâ i'tikâd-ı nîkû kün,
Dil zi inkâr-ı sân beyksûkûn.

Her husûmet ki, bûdeşan bâ hem,
Be teassüb mezen der anca dem.

Ber kes engüşt-i i'tirâz menih,
Dîn-i hod râyegân zi dest medih."

Ma'nâsı: Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsi hakkında iyi i'tikâd besle, onlar hakkında kalbine gelen kötü düşünceleri bertaraf et. Aralarındaki vâki olan olaylar hakkında da dilini tut. Kimseye i'tirâz etme ki, dînini yıkıp elden kaçırmayasın.

"Her ki şüd zehl-i kible ber tü bedîd,
Ki be âverde-i Nebî girevid.

Gerçi şad bid'at-ü-hatâ vü halel,
Bîni ura zirây-i ilm-ü-amel.

Mekûn ûrâ be serzeniş tekfir,
Meşümâreş zi ehl-i nâr-ü-saîr.

Ver bibîni kesî zi ehl-i salâh,
Ki reved râh-i dîn sabâh-ü-revâh.

Ez menâhî şeved bekül yeksûy,
Be evâmir nihed beküllî rûy.

Küned ez farzhâ vü nâfilehâ
Sûy-i ubbâ revâne kâfilehâ

Be yakîn zehl-i Cenneteş meşümâr,
İmen ez sûy-i âhıreş megüzâr."

Ma'nâsı: Kim ki, Peygamber efendimizin (s.a.v.), Allahü teâlâ tarafından getirdiklerine inanır, sence kible ehli olduğu anlaşılırsa, onun ilminde ve amelinde yüzlerce hatâ ve bozukluk görsen dahî, ona hakaret edip kâfirlikle suçlama ve Cehennemliksin deme. Bir kimsenin de sâlih olduğunu, gece-gündüz din yolunda çalıştığını, haramlardan ve yasaklardan kaçındığını, emredilenleri de tamâmiyle yaptığını, farz ve ziyâde nafîle ibâdetler yaptığını görsen dahî, ona, muhakkak Cennetliktir deme. Son nefeste iyi bir hâl ile öleceğinden emîn olma.

"Meğer an kes ki ez Resûl-i Huda,
Şüd mübeşer be Cennet-ül-Me'vâ.

Gerçi der kes büved bean meşhûr,
An der an deh medar sân maksûr.

Sanki Cem'î zi âl-i pak sirişt,
Hem beşaret res'îd san be bihist."

Ma'nâsı: Bir kimsenin Cennetlik olduğunu Peygamber efendimiz (s.a.v.) müjdelemiş ise, o istisnadır. Resûlullahın (s.a.v.), Cennet ile müjdelediği Aşere-i mübeşşere ismi verilen on kişi varsa da, sen Cennetle müjdelenenleri on kişiden ibâret sanma. Çünkü, Peygamber efendimizin (s.a.v.) pak ve mutahhar olan evlâdından bir cemâatin de Cennete girecekleri müjdelenmiştir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde; "Fâtıma, Cennet kadınlarının seyyidesidir", "Hasen ve Hüseyin, Cennet gençlerinin seyyidleridir" buyurdu.

Mevlânâ Câmî, yine aynı kitabın, "Kabir suâli ve kabirdekilerin hâlleri" babında buyuruyor ki:

"Her kira zîr-i hâk şüd menzil,
Dü firîşteh be sûretî hâil.

Pîş âyend zi îzid-i müteâl,
İmtihanlara ezü künend suâl.

Ki Hudâ-yitü vü Nebiyy-i tü kîst,
Zen heme dîn ki bûd dîn-i tu çîst.

Ger bigûyed cevâbeşan be savâb,
Birehed ez gam-ı azâb-ü-ikâb.

Füşhât-i kabr-i ü biyefzâyend,
Revzeni ez bihişt bikşâyend.

Gerd ura lyân çî subh u çî şâm,
Ki kücâ dâred ez bihişt mekâm."

Ma'nâsı: Her kim vefât edip kabrine konulursa, iki korkunç sûretli melek, Allahü teâlânın emri ile o kimseyi imtihan için gelirler. Derler ki: "Senin Rabbin ve Peygamberin kimdir? Dînin nedir?" O kimse eğer bunlara doğru olarak cevap verebilirse, üzüntüden ve azâbdan kurtulur. Kabri genişletilir ve Cennetten bir pencere açılır. O kimse, Cennetteki makamını sabah akşam seyreder.

"Ver negûyed cevâbeşan der hor.
Âteşin gürz âyedeş ber ser.

Nâle-i ü be vakt-i gürz hori,
Bişneved cüz ki ademî vü peri.

Ademî vü peri eğer şinevend,
Heme ez hâb-ü-hor nefûr şevend.

Tengî-i güreş ançünân füşüred,
Ki dü pehlû-yi ü zihem güzered.

Biküşâyend revzeni zi sekar,
Tâ der an bingered beşâm-u sehar.

Cây-i hodra hibînedez dûzah,
Âvâh ez hâletî çünin âvsh."

Ma'nâsı: O kimse, suâl meleklerine doğru olarak cevap veremezse, başına ateşli bir topuz iner. Topuz başına inince o kimsenin iniltisini insanlar ve cinlerden başka bütün mahlûklar işitir. Eğer bu iniltiyi insanlar ve cinler işitecek olsaydı, hepsi de yemekten ve uyumaktan şiddetle kaçınırlardı.

Kabrin darlığı onu o kadar sıkar ki, iki yanı birbirine geçer. Gece-gündüz bakarak yerini görsün diye de, ona Cehennemden bir pencere açarlar. O pencereden Cehennemdeki yerini görür. Böyle bir hâle eyvahlar olsun.